ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA
Vol. XXV, 19 SECTIO G 1978

Filia Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Rzeszowie
Zakład Historii, Teorii Państwa i Prawa i Nauk Politycznych

Wacław MRÓZ, Jerzy BUCZKOWSKI

Wojewódzka Rada Narodowa w Rzeszowie w latach 1944—1945

Воеводский народный совет в Жешуве в 1944—1945 гг.

National Council in the District of Rzeszów 1944—1945

I

Okres 34-letni istnienia rad narodowych w Polsce skłania do różnych refleksji. Interesujący jest zwłaszcza aspekt historyczny tego zagadnienia, związany z początkowym okresem kształtowania się tego typu organów, będących jedną z głównych i najbardziej charakterystycznych instytucji politycznych państwa demokracji socjalistycznej.

Rady narodowe w naszym kraju wyrosły na gruncie tradycji rewolucyjnej walki polskich mas pracujących o utworzenie dyktatury proletariatu, w swej ewolucji przechodziły różne etapy rozwojowe. Można za Z. Leońskim wyodrębnić trzy zasadnicze okresy:

1) kształtowania się koncepcji socjalistycznego terenowego aparatu państwa w latach 1944—1950;

2) stosowania w naszym systemie modelu opartego na zasadach Konstytucji ZSRR z r. 1936;

3) obecny, zaczynający się od lat 1972—1973.[1]

Na początku r. 1944 w kraju zaistniały sprzyjające warunki umożliwiające przejęcie władzy politycznej przez masy pracujące. Ukonstytuowanie się w nocy z 31 grudnia 1943 r. na 1 stycznia 1944 r. Krajowej Rady Narodowej i uchwalenie przez nią na tym samym posiedzeniu Sta-

[1] Z. Leoński: *Ewolucja rad narodowych w Polsce Ludowej*, Poznań 1974, s. 5.

tutu tymczasowego rad narodowych[2] dało początek nowemu systemowi organów państwowych, a przede wszystkim systemowi terenowych rad narodowych.

Statut tymczasowy, który powołał do życia wojewódzkie, powiatowe, miejskie i gminne rady narodowe, był niebawem wcielany w życie. Stanowił on wyraźnie w § 8, że „Rady narodowe — Krajowa, wojewódzkie, powiatowe, miejskie i gminne — są:

1) tymczasowymi, w warunkach okupacji, podziemnymi organami władzy narodu, aż do czasu wyłonienia właściwych organów władzy przez Zgromadzenie Ustawodawcze w niepodległej Polsce — oraz tymczasową polityczną reprezentację narodu;

2) organizatorami i kierownikami walki narodu o wyzwolenie Polski spod okupacji hitlerowskiej i zagwarantowania jej pełnej wolności, niepodległości i suwerenności."

Unormowanie to miało wówczas swoje polityczne uzasadnienie. Ogólna sytuacja wymagała, aby rady narodowe były przede wszystkim organizatorami podziemnej walki z okupantem hitlerowskim i stanowiły zarazem zalążek potencjalnych organów przyszłej władzy państwowej.

Statut w § 3 określił zasady organizowania rad narodowych. Zgodnie z jego postanowieniem wpływ na tworzenie rad narodowych miały „[...] wszystkie organizacje i zrzeszenia demokratyczno-niepodległościowe", podstawą zaś „[...] do posiadania przedstawicielstwa w radach narodowych jest przede wszystkim czynny udział bądź w bezpośredniej walce z okupantem, bądź też w cywilnej akcji samoobrony i oporu, włączając akcję propagandową i agitacyjną."

II

Kształtowanie się Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie przypada na lata 1944—1945, okres powstawania form organizacyjno-prawnych i rozwijania działalności tego organu. Głównym inspiratorem i organizatorem działalności rad narodowych była Polska Partia Robotnicza, która również aktywnie włączyła się do walki z okupantem. Nie należy jednak wykluczać udziału w tworzeniu wyżej wymienionych organów innych ugrupowań politycznych i organizacji społeczno-zawodowych.[3]

---

[2] Tekst Statutu został opublikowany w organie KRN „Rada Narodowa" 1944, nr 2. Przedstawiony jest między innymi w opracowaniu: *Podstawy nauk politycznych — materiały źródłowe*, Warszawa 1972, s. 154.

[3] § 3 Statutu tymczasowego.

Z inicjatywy tych organizacji w lutym 1944 r. zostały powołane rady wojewódzkie: województwa lubelskiego i miasta Warszawy [4]. Powstały również rady niższego stopnia. Podobnie na terenie obecnego województwa rzeszowskiego w miesiącach kwietniu i maju powstały gminne rady narodowe w kilku miejscowościach: Kańczudze, Skołyszynie, Bieczu, Kołaczycach i Lipinkach, a w czerwcu ukonstytuowała się Miejska Rada Narodowa w Przeworsku. Na bazie już istniejących rad gminnych aktywiści PPR i SL przystępowali do tworzenia powiatowych rad narodowych: 18 sierpnia 1944 r. w Gorlicach, a we wrześniu w Jaśle. [5]

Proces powstawania rad narodowych przyśpieszony został postępującą ofensywą wojsk Armii Radzieckiej i walczącej u jej boku I Armii Wojska Polskiego. [6] W owych gorących dniach lipcowych uchwalony został przez organ tymczasowej władzy wykonawczej — PKWN [7], Manifest [8], będący w tym okresie podstawowym aktem polityczno-ustrojowym.

W sierpniu i na początku września wyzwolona została większość powiatów byłego województwa lwowskiego, na których obszarze przystąpiły do pracy organy władzy ludowej. [9] Niewątpliwie w trybie pilnym należało powołać do życia władze o kompetencjach wojewódzkich, będące nadbudową nad funkcjonującymi już organami szczebli niższych. Sprawa ta stała się realna i konieczna. Inspiracje w tym zakresie szły od góry, od PKWN, który na posiedzeniu 6 sierpnia 1944 r. rozpatrywał sprawę utworzenia województwa małopolskiego. [10]

Pomimo że sprawa utworzenia województwa nie została jeszcze rozstrzygnięta, w sierpniu 1944 r. na pierwszej uroczystej sesji powołano Wo-

[4] J. Szreniawski: *Rozwój historyczny rad narodowych w aspekcie prawno-ustrojowym* [w:] *Z problematyki rad narodowych*, Lublin 1962, s. 22 i n.

[5] E. Olszewski: *Początki władzy ludowej na Rzeszowszczyźnie 1944—1947*, Lublin 1974, s. 47 i n.

[6] Lwowsko-sandomierska operacja Armii Radzieckiej zapoczątkowała pełne wyzwolenie Ukrainy oraz spowodowała usunięcie hitlerowców ze znacznej części obszaru obecnego województwa rzeszowskiego — *Rzeszowskie*, Warszawa 1971, s. 22.

[7] Ustawa z 21 lipca 1944 r. o utworzeniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, Dz. U. nr 1, poz. 1.

[8] Tekst Manifestu PKWN wydany został jako załącznik do nr 1 Dz. U. 1944. Zamieszczony jest między innymi w publikacji: *Konstytucja i podstawowe akty ustawodawcze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1954, s. 8 i n.

[9] *Kształtowanie się władzy ludowej na Rzeszowszczyźnie*, Rzeszów 1965, t. I, s. 72.

[10] J. Petrus: *Administracji rzeszowskiej rok pierwszy — w świetle dokumentów, Materiały informacyjne*, Urząd Wojewódzki w Rzeszowie IV—VI 1974, s. 11. Tereny mające wchodzić w skład woj. małopolskiego weszły w skład utworzonego woj. rzeszowskiego.

jewódzką Radę Narodową w Rzeszowie. Jej działalność oparta została na dwóch aktach — Statucie tymczasowych rad narodowych i Manifeście PKWN. [11]

Pierwsze zebranie organizacyjne WRN w Rzeszowie odbyło się 18 sierpnia 1944 r. w sali konferencyjnej byłego Zarządu Miejskiego (ratusz) przy udziale pełnomocnika PKWN — dr Stanisława Skrzeszewskiego [12] oraz 36 delegatów ugrupowań politycznych i grup zawodowych społeczeństwa rzeszowskiego, popierających politykę PKWN. Z obecnych na sali osób, reprezentujących Polską Partię Robotniczą, Polską Partię Socjalistyczną i ludowców oraz osób bezpartyjnych, wybrana została Wojewódzka Rada Narodowa w liczbie 32 osób. [13] Spośród nich wyłonione zostało Prezydium WRN w składzie 4 osób. Do organu tego wchodzili:

1) Wiktor Jedliński — przewodniczący,
2) Janusz Stanisław — I zastępca przewodniczącego,
3) Tomasz Wiśniewski — II zastępca przewodniczącego,
4) Henryk Bromboszcz — III zastępca przewodniczącego.[14]

Na tym samym posiedzeniu wojewódzkiego organu władzy powołanych zostało 6 kierowników wydziałów Biura WRN:

1) Ryszard Bertold — Kierownik Wydziału Rolnego i Reform Rolnych,
2) Bolesław Pierwocha — Kierownik Wydziału Przemysłu i Handlu,
3) Jan Mirek — Kierownik Wydziału Pracy i Opieki Społecznej,
4) Julian Przyboś — Kierownik Wydziału Informacji i Propagandy,
5) Józef Lip — Kierownik Wydziału Ogólnego,
6) Jan Czernik — Kierownik Wydziału Administracji Publicznej.

Przyczyny organizacyjne oraz specyficzna sytuacja polityczna spowodowały, że Wojewódzka Rada Narodowa w Rzeszowie stanowiła w tym czasie organ mało jeszcze sprężysty w działaniu. Trzeba jednak stwierdzić, że dotyczyło to większości rad, które powstały w r. 1944 oraz tych, które tworzone były w momencie wyzwalania kraju. Przyczyn tego stanu rzeczy było wiele. W większości są one znane.

Szczególnie trudna sytuacja istniała na obszarze działalności WRN w Rzeszowie. Jak wiadomo, w momencie powstania WRN i pierwszych

[11] Manifest PKWN z 22 lipca 1944 r. stanowił, że „[...] Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego sprawuje władzę poprzez Wojewódzkie, Powiatowe, Miejskie i Gminne Rady Narodowe i przez upełnomocnionych swych przedstawicieli." Było to więc pewne *novum* w stosunku do postanowień Statutu tymczasowego, w którym nie mówi się nic o innych organach terenowych poza radami narodowymi.

[12] Dr S. Skrzeszewski w myśl ustawy z 21 lipca 1944 r. o utworzeniu PKWN był kierownikiem resortu oświaty.

[13] WAP w Rzeszowie, WRN, protokół nr 1 z 18 sierpnia 1944 r.

[14] *Loc. cit.* Skład Prezydium WRN został uzupełniony na drugim posiedzeniu Rady 29 września 1944 r. Na tym posiedzeniu wyznaczeni zostali delegaci WRN do KRN w liczbie 3 osób: 2 osoby z Rady (Z. Zientarski i J. Rak) i 1 osoba z Prezydium — E. Bertold.

miesiącach jej funkcjonowania tylko część ziem przyszłego województwa była wyzwolona. Pozostałe tereny znajdowały się jeszcze pod okupacją. Zamęt, jaki towarzyszył działaniom wojennym spowodował także, iż na wyzwolonym terenie obok tworzących się rad narodowych występowały jeszcze inne ośrodki władzy, usiłujące wywierać wpływ na postawy i nastroje społeczeństwa. Chodzi tu o rodzime reakcyjne podziemie, kierowane przez rząd londyński oraz o faszystowskie podziemie Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA), nad którym polityczne kierownictwo sprawowała Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów (OUN), a Komitet Centralny tej organizacji miał siedzibę w Niemczech zachodnich. [15]

Działalność band ukraińskich była szczególnie groźna. W południowo-wschodniej części województwa rzeszowskiego, nazywanej „Zakierżońskim Krajem" [16], który dzielił się na 3 okręgi, działała grupa UPA—Zachód. Organizacja ta swoim zasięgiem działalności zbrojnej obejmowała powiaty: przemyski, leski, sanocki, brzozowski, lubaczowski, jarosławski oraz południowe części powiatu jasielskiego i gorlickiego. Terrorystyczna działalność ukraińskiego podziemia uniemożliwiała prawidłowe funkcjonowanie gminnych i powiatowych organów władzy na tych terenach.

W związku z tym zasięg faktycznego oddziaływania WRN w Rzeszowie był w znacznym stopniu ograniczony. Nie sprzyjało również sprawnemu funkcjonowaniu tego organu i to, iż w jego skład wchodzili ludzie wprawdzie o wysokim zaangażowaniu politycznym, jednakże niedostatecznie przygotowani pod względem fachowym. Były też osoby, które swoim postępowaniem podważały zaufanie do nowej administracji. [17]

Owe dezintegrujące czynniki organizacyjno-funkcjonalne i polityczne, utrudniające działalność rad narodowych, wpłynęły na zmianę pierwotnej koncepcji w dziedzinie ustroju i organizacji organów władzy. Wyrazem tego było wydanie dekretu przez PKWN 21 sierpnia 1944 r. o trybie powoływania władz administracji ogólnej I i II instancji, od którego to momentu datuje się dualizm w administracji. [18]

Organami wykonawczymi administracji ogólnej II instancji zostali wojewodowie, kierujący jednoosobowo urzędami wojewódzkimi. W skład Urzędu Wojewódzkiego w Rzeszowie weszło 6 wydziałów, powołanych na sesji inauguracyjnej WRN. [19]

---

[15] W. Rejment: *Wybór dokumentów dotyczących walki z reakcyjnym podziemiem na Rzeszowszczyźnie w latach 1944—1948*, [w:] *Rocznik województwa rzeszowskiego, Rok 1968—1969*, Rzeszów 1970, s. 333.

[16] Nazwa „Zakierżoński Kraj" powstała w związku z linią Curzona, tak nazywano ziemie leżące na zachód od tej linii.

[17] Potrz przypis 29.

[18] Dz. U. 1944, nr 2, poz. 8.

[19] Wydziały powyższe przekształcone zostały w Urząd Wojewódzki w październiku 1944 r.; WAP w Rzeszowie, WRN, protokół z 16 listopada 1944 r.

Należałoby w tym miejscu wrócić do sprawy powołania województwa, gdyż istniało ono nieformalnie. Brakowało kreującej go ustawy. W związku z tym można powiedzieć o swoistego rodzaju samopowołaniu Wojewódzkiej Rady Narodowej. Faktu tego nie zmienia obecność i inspiratorska rola przedstawicieli PKWN. [20] W owym czasie na określenie tego terenu używano różnych nazw, np. rozporządzenie kierownika Resortu Obrony Narodowej z 15 sierpnia 1945 r. o utworzeniu rejonowych komend uzupełnień zalicza wszystkie polwowskie powiaty do woj. krakowskiego. Dekrety z 18 i 22 sierpnia 1944 r. o wojennych świadczeniach rzeczowych nazywają ten obszar okręgiem rzeszowskim. Warto tutaj dodać, iż w załączniku do rozporządzenia Ministra Skarbu z 6 stycznia 1945 r. użyto określenia — województwo rzeszowskie, chociaż ustawy legalizującej ten stan faktyczny jeszcze wówczas nie było. [21]

Województwo, które faktycznie powstało w sierpniu 1944 r., formalnie powołane zostaje do życia w rok później, dekretem z dnia 7 lipca 1945 r. o utworzeniu województwa rzeszowskiego. [22] Z chwilą utworzenia, województwo rzeszowskie obejmowało 17 powiatów, 37 miast, 165 gmin, 1600 wsi. W początkowym okresie obszar województwa wynosił 18 201 km^2, zamieszkiwało go zaś 1 milion 535 tys. mieszkańców. [23]

W pierwszym okresie istnienia wojewódzkiego organu przedstawicielskiego w Rzeszowie zachodzą w nim ciągłe zmiany natury organizacyjnej i personalnej — zarówno jeżeli chodzi o samą Radę, jak i jej Prezydium. Organizowanie życia społeczno-gospodarczego i zmiany natury kadrowej są głównymi problemami mającymi swoje odzwierciedlenie w uchwałach Rady w pierwszych miesiącach jej działania.

W skład WRN, obejmującej swym zasięgiem terytorialnym zachodnią część byłego województwa lwowskiego i wyzwolone części województwa krakowskiego, wchodzili przedstawiciele delegowani przez organizacje polityczne i gospodarcze, zrzeszenia zawodowe, społeczne oraz dokooptowani przez WRN na wniosek jej Prezydium wybitni i zasłużeni przedstawiciele wojskowości, nauki i sztuki. Organizacje polityczne wysuwały swych delegatów na podstawie wewnętrznego porozumienia. Liczbę przed-

[20] Przedstawicielami PKWN byli: S. Skrzeszewski, B. Drobner i kpt. W. Konopka.

[21] Por. Petrus: *op. cit.*, s. 14.

[22] Dz. U. nr 27, poz. 168. Dekret w art. 1 postanawia: „Tworzy się województwo rzeszowskie z siedzibą Urzędu Wojewódzkiego w Rzeszowie, obejmujące powiaty: brzozowski, jarosławski, kolbuszowski, krośnieński, leski, lubaczowski, łańcucki, niżajski, przemyski, przeworski, rzeszowski, sanocki i tarnobrzeski oraz powiaty dębicki, gorlicki, jasielski i mielecki, które równocześnie wyłącza się z woj. krakowskiego."

[23] *Rzeszowskie*, s. 23.

stawicieli organizacji gospodarczych oraz zrzeszeń zawodowych i społecznych ustalało Prezydium, biorąc pod uwagę ich rolę społeczną oraz wpływ danej organizacji na działalność WRN.

Taki skład WRN w Rzeszowie zgodny był z postanowieniami § 3 Statutu tymczasowego, wg którego „[...] przedstawicieli do rad narodowych delegują:

1) ugrupowania polityczne, stojące na gruncie zjednoczenia wszystkich demokratycznych sił narodu do walki z okupantem o wolną i niepodległą Polskę Ludową;

2) organizacje wojskowe walczące zbrojnie z okupantem;

3) komitety fabryczne oraz komitety chłopskie i folwarczne;

4) organizacje zawodowe robotników i inteligencji;

5) społeczne organizacje demokratyczne."

Rady mogły również kooptować do swego składu jednostki szczególnie wartościowe, reprezentujące poglądy demokratyczne i postępowe. WRN w Rzeszowie czyniła to na wniosek swojego Prezydium.

Ustawa o organizacji i zakresie działania rad narodowych weszła w życie 11 września 1944 r.[24] Z jej postanowień wynika, iż przy ustalaniu składu osobowego rad narodowych (odnosiło się to również do wojewódzkich rad narodowych) należy przestrzegać zasady, aby w ich szeregach „[...] były odpowiednio reprezentowane wszystkie niżej wymienione zrzeszenia: a) robotnicze i pracownicze związki zawodowe, b) organizacje i zrzeszenia zawodowe inteligencji pracującej, c) organizacje rzemieślnicze, d) organizacje rolnicze, e) centrale i związki spółdzielcze, f) organizacje i zrzeszenia przemysłowe i handlowe, g) instytucje kulturalne i oświatowe, h) stowarzyszenia pomocy i opieki społecznej, i) organizacje młodzieży." (art. 5 § 2 ustawy z 11 września 1944 r.).

Zgodnie z art. 6 § 2: „Narodowe rady powiatowe i rady narodowe w miastach wydzielonych (z wyjątkiem miasta Warszawy i Łodzi) delegują po 2 przedstawicieli do wojewódzkiej rady narodowej z grona swego prezydium."

Wzrost zadań, wynikających z ustawy, stał się czynnikiem, który doprowadził do dokooptowania w skład WRN w Rzeszowie 31 dalszych delegatów, zwiększając tym samym liczbę radnych do 63.[25] Mandaty na członków WRN były rozdzielone przez Prezydium wg określonego klucza: PPR — 12, PPS — 12, SL — 12, SD — 10, PSL — 4, Okręgowa Komisja Związków Zawodowych — 1, Izba Rzemieślnicza — 1, Związek Spółdzielni — 1, Związek Więźniów Politycznych — 1, Towarzystwo Uniwersytetów Robotniczych — 1, Związek Walki o Wolność i Demokrację —

[24] Dz. U. 1944, nr 5, poz. 22.

[25] WAP w Rzeszowie, WRN, protokół nr 2 z 22 września 1944 r.

1, Towarzystwo Uniwersytetów Ludowych — 1, Chłopskie Towarzystwo Przyjaciół Dzieci — 1, Liga Kobiet — 1.[26]

Istotne zmiany w zakresie struktury i działalności Prezydium WRN w Rzeszowie przyniosły miesiące listopad i grudzień 1944 r. Na posiedzeniu Rady 16 listopada 1944 r., zgodnie z obowiązującymi przepisami, rozdzielono skupione dotychczas w jednej osobie funkcje przewodniczącego Rady i wojewody.[27] W miesiąc później to rozdzielenie stało się realne, a zewnętrznym tego wyrazem było powołanie na stanowisko przewodniczącego WRN Mariana Borowca, zaś na stanowisko wojewody — Stanisława Tkaczowa.[28] Ten stan faktyczny zgodny był z przepisem art. 5 dekretu z 21 sierpnia 1944 r. wg którego: „Kontrolę społeczną nad działalnością wojewody sprawuje Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej. Wojewoda periodycznie składa sprawozdanie Wojewódzkiej Radzie Narodowej z ogólnej linii swej działalności.” Przepis ten zapewnił Prezydium WRN w Rzeszowie możliwość prawidłowego i pełnego sprawowania kontroli społecznej nad organami administracji rządowej.

Cechą charakterystyczną Prezydium WRN w Rzeszowie w początkowym okresie jego istnienia były ciągłe zmiany natury kadrowej. Płynność kadr w owym czasie spowodowana była nie tylko warunkami obiektywnymi, szczególnie zmieniającą się sytuacją gospodarczą kraju, lecz również nieudolnością niektórych osób zajmujących stanowiska kierownicze w aparacie rad. Przejawem niekonsekwentnej działalności, niezgodnej ze złożonym uprzednio ślubowaniem, była postawa pierwszego przewodniczącego WRN, dra Wiktora Jedlińskiego.[29] Ciągła rotacja kadr nie mogła być czynnikiem sprzyjającym efektywnemu działaniu Prezydium i całej Rady.

---

[26] *Rocznik województwa rzeszowskiego 1960—1961*, Rzeszów 1963, s. 275. W istniejących materiałach archiwalnych brak jest informacji, ilu radnych reprezentujących prezydia powiatowych i miejskich rad narodowych wchodziło w skład WRN w Rzeszowie.

[27] Do 16 listopada 1944 r. przewodniczący WRN był jednocześnie urzędującym wojewodą, a zastępca przewodniczącego wicewojewodą.

[28] Por. W. Mróz: *Wojewódzka Rada Narodowa w Rzeszowie w latach 1944—1950*, s. 23, Rzeszów 1973 (maszynopis pracy magisterskiej w posiadaniu autora).

[29] Na niewłaściwą postawę Ob. Wiktora Jedlińskiego zwrócił m. in. uwagę radny S. Tkaczow, który stwierdził: „Przyczyna złego funkcjonowania administracji wypływa z Urzędu Wojewódzkiego, z wydawanych sprzecznych zarządzeń, z braku kontroli nad działalnością Jedlińskiego”. Powyższą wypowiedź sprecyzował radny J. Sobek, mówiąc: „Nikt lepiej nie mógł przyczynić się reakcji, jak Ob. Jedliński, który wydaniem zarządzenia z 30 VIII 1944 r. o wstrzymaniu wyborów do Powiatowych i Gminnych Rad Narodowych, a następnie wypuszczeniem w obieg dokumentu pod nazwą dekretu PKWN z dnia 8 IX 1944 r. o przeprowadzeniu wyborów do Rad Gromadzkich podciął zupełnie w terenie autorytet władzy i osób, które do pracy stanęły na zasadach Lipcowego Manifestu. [...]”, WAP w Rzeszowie, WRN, protokół z posiedzenia WRN z 29 września 1944 r.

Wystarczy nadmienić, że od pierwszej sesji WRN do grudnia 1944 r. przewodniczącymi wojewódzkiego organu przedstawicielskiego kolejno byli: 1) Wiktor Jedliński, 2) Janusz Stanisław, 3) Stanisław Tkaczow, 4) Marian Borowiec.[30]

Obok Prezydium — organu wewnętrznego Rady, organem pomocniczym WRN w Rzeszowie było powołane w końcu 1944 r. Biuro Prezydialne. Potrzeba założenia osobnego biura WRN wyłoniła się z biegiem czasu, gdy zarówno praktyka, jak i ustawa z 11 września 1944 r. skierowała działalność Rady na właściwe tory. Z początku bowiem istniało dość ścisłe powiązanie czynności WRN z agendami Urzędu Wojewódzkiego, wskutek czego większość spraw będących w gestii Rady załatwiał aparat urzędniczy poszczególnych wydziałów. Dopiero wyraźne rozdzielenie kompetencji tych dwu instytucji skłoniło Prezydium Rady do zorganizowania biura. Biuro to powołano uchwałą WRN z 4 października 1944 r. Początkowo wchodziło pod względem organizacyjnym w skład Urzędu Wojewódzkiego i dopiero uchwałą nr 11, podjętą na posiedzeniu Prezydium WRN w Rzeszowie 1 lutego 1945 r., podporządkowano je w całości Prezydium Rady. [31]

Obok Prezydium i Biura Prezydialnego, w którego skład wchodziło 8 osób, komórkami wyspecjalizowanymi WRN były komisje. Przepisy regulujące działalność owych organów były stosunkowo nieliczne. W pierwszym akcie ustawodawczym z r. 1944 o organizacji i zakresie działania rad narodowych tylko art. 17 był poświęcony komisjom. Artykuł ten stwierdzał, że „Rady narodowe, jako organy kontroli społecznej, mają prawo w swoim zakresie działania wyłaniania i wyznaczania nadzwyczajnych komisji dla poszczególnych spraw z prawem wzywania świadków i rzeczoznawców oraz przesłuchiwania stron zainteresowanych".[32]

Organy te, których zadaniem było opracowywanie określonych zagadnień i inicjowanie uchwał Rady lub Prezydium, formułowanie postulatów w sprawach należących do ich kompetencji oraz podejmowanie innych czynności zleconych przez Radę, powołane zostały na posiedzeniu plenarnym 15 maja 1945 r. [33] Utworzono 7 pięcioosobowych komisji: 1) Komisja Przemysłowo-Handlowa, 2) Komisja Kulturalno-Oświatowa, 3) Komisja Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia, 4) Komisja Rolna, 5) Ko-

[30] Por. Mróz: *op. cit.*, s. 22.

[31] WAP w Rzeszowie, WRN, uchwała nr 11 z 1 lutego 1945 r.

[32] Art. 17 ustawy z 11 września 1944 r. był wzorowany na art. 34 Konstytucji marcowej: „Sejm może wyłaniać i naznaczać dla zbadania poszczególnych spraw nadzwyczajne komisje z prawem przesłuchiwania stron [za]interesowanych oraz wzywania świadków i rzeczoznawców."

[33] WAP w Rzeszowie, WRN protokół z posiedzenia WRN w Rzeszowie z 15 maja 1945 r.

misja Odbudowy Kraju, 6) Komisja Finansowo-Budżetowa, 7) Komisja Organizacyjna.

Komisje realizowały zadania w obrębie wyspecjalizowanych odcinków swojej działalności. Nadmienić należy, że liczba komisji działających w Wojewódzkiej Radzie Narodowej nie była stała, lecz ulegała ciągłym zmianom. W zależności od potrzeb i zmieniającej się sytuacji społeczno-gospodarczej likwidowano pewne komisje i w ich miejsce powoływano nowe.

Omawiając przekształcenia natury organizacyjno-kadrowej, należy wspomnieć, iż w celu ułatwienia pracy ogół spraw, który w myśl przepisów ustawowych podlegał załatwieniu przez WRN w Rzeszowie, został podzielony w zależności od ich przedmiotu na trzy główne działy: 1) sprawy administracyjne, 2) sprawy gospodarcze, 3) sprawy samorządowe. Pierwszy dział powierzono przewodniczącemu WRN, drugi wiceprzewodniczącemu, a trzeci II wiceprzewodniczącemu. Każdy kierownik określonego działu spraw miał do pomocy poszczególne komisje. Dział administracji — Komisję Regulaminową, Komisję Administracji i Komisję Dyscyplinarną; dział gospodarczy — Komisję Komunikacyjną, Komisję Przemysłowo-Handlową, Komisję Odbudowy Kraju i Komisję Kulturalno-Oświatową; dział samorządu — Komisję Finansowo-Budżetową i Komisję Opieki Społecznej. [34] Ten podział, mający charakter nowatorski, przyczynił się do usprawnienia pracy Rady.

Problematyka obrad plenarnych WRN, które odbywały się przeważnie raz w miesiącu, była różnorodna. Informuje ona o etapach pracy organizacyjnej, etapach budowy nowego ustroju społecznego oraz o trudnościach, które występowały w pierwszym okresie.

Nowy etap w historii Rzeszowszczyzny rozpoczął r. 1944, etap, który wyzwolił ogromne siły społeczne. Na szczególną uwagę zasługuje działalność gospodarcza i społeczno-kulturalna organów władzy i administracji, ponieważ była ona zorganizowana i wynikała zarówno z przepisów prawnych, jak też z samej istoty tych organów, stanowiących reprezentację swojego terenu. Mimo że zakres tych uprawnień określono ogólnikowo [35], to jednak konkretne zadania były realizowane zarówno przez Radę i jej Prezydium, jak i przez komisje.

---

[34] *Ibid.*, protokół z posiedzenia WRN z 27 i 28 lipca 1945 r.

[35] Zgodnie z art. 28 ustawy z 11 września 1944 r. „Do kompetencji terenowych rad narodowych należy w zakresie ich właściwości terytorialnych: 1) planowanie działalności publicznej w szczególności: ustalanie budżetu oraz planu świadczeń w naturze; 2) kontrola działalności organów wykonawczych (państwowych i samorządowych) z punktu widzenia legalności, celowości i zgodności z zasadniczą linią działalności Krajowej Rady Narodowej; 3) powoływanie samorządowych organów wykonawczych; 4) zawieranie umów w sprawie zaciągnięcia pożyczki, zbycia, zmiany lub obciążenia majątku nieruchomego.”

Jedną z pierwszych wielkich akcji o istotnym znaczeniu polityczno-gospodarczym, jaką realizowano na terenie województwa, było przeprowadzenie reformy rolnej. Z uwagi na szczególne znaczenie tego zadania, do jego realizacji powołano odrębne organy administracji terenowej pod nazwą urzędów ziemskich [36] i pełnomocników PKWN do spraw reformy rolnej. Zorganizowano również Wojewódzką Komisję Ziemską [37], dzięki której Rada bardziej aktywnie mogła zająć się reformą rolną. Czyniła to przede wszystkim przez powołanych do Komisji przedstawicieli, upoważnionych do sprawowania kontroli społecznej nad tą historyczną akcją. Sprawy reformy były bardzo często przedmiotem obrad WRN. Prawie na każdej sesji przedstawiciele powiatowych rad narodowych referowali postępy w parcelacji folwarków, podziale inwentarza, budynków folwarcznych.

Z zagadnień dotyczących rolnictwa ważne miejsce na porządkach dziennych zebrań plenarnych zajmowały również akcje siewne. O ich znaczeniu świadczy fakt, że w lutym 1945 r. powołano specjalną komisję, która zajmowała się sprawą zabezpieczenia wiosennych i jesiennych zasiewów [38], niezależnie od odrębnego organu administracji — Wojewódzkiego Pełnomocnika do spraw Akcji Żniwnej i Siewnej. Innym problemem, podnoszonym na obradach Rady w latach 1944—1945, była sprawa świadczeń rzeczowych oraz aprowizacji.

Podstawową kwestią było uruchomienie przemysłu. Na problem ten zwrócił uwagę S. Tkaczow już na posiedzeniu WRN 16 listopada 1944 r., mówiąc o konieczności skoncentrowania wysiłków ośrodków robotniczych celem uruchomienia fabryk. Rada niejednokrotnie interweniowała w sprawach kredytów i zaopatrzenia w surowce, a także przy pomocy swych wyspecjalizowanych komisji prowadziła w tym zakresie kontrolę.

Oczywiście, problematyka ta nie daje pełnego przeglądu spraw, które były przedmiotem obrad na zebraniach plenarnych WRN w Rzeszowie, ale i ona uzasadnia twierdzenie, że WRN rzeczywiście realizowała w tym czasie zadania, które miały poważny wpływ na rozwój życia społeczno-gospodarczego województwa.

Blisko 15-miesięczny okres, jaki upłynął od przełomowej sesji z sierpnia 1944 r., charakteryzowały zmiany w strukturze organizacyjnej Woje-

---

[36] Na podstawie art. 2 dekretu PKWN z 15 sierpnia 1944 r. o organizacji wojewódzkich i powiatowych urzędów ziemskich (Dz. U. nr 2, poz. 4) wojewódzkie urzędy ziemskie działały jako instancje nadzorcze i wytyczające kierunek działalności powiatowych urzędów ziemskich.

[37] Wojewódzka Komisja Ziemska została powołana przez WRN w Rzeszowie 30 listopada 1944 r. Składała się ona z 16 osób. WAP w Rzeszowie, protokół z posiedzenia WRN z 21 i 22 grudnia 1944 r.

[38] *Ibid.*, protokół z sesji WRN z dnia 15 marca 1945 r.

wódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie. W grudniu 1945 r. liczba radnych wzrosła do 103.[39] Zmianie też uległ system partii działających w WRN. Obok PPR, PPS i SL działały na forum Rady PSL i SD. Wyżej wymienione stronnictwa reprezentowane były odpowiednio: PPR — 10, PPS — 15, SD — 10, SL—PSL — 15 przedstawicieli. Pozostałe osoby reprezentowały związki zawodowe i zrzeszenia społeczne.[40]

Ukazanie się ustawy z 3 stycznia 1946 r.[41], nowelizującej ustawę z 11 września 1944 r. o radach narodowych, zamknął pierwszy okres działalności WRN w Rzeszowie i rad w całej Polsce. Okres ten był niezwykle trudny dla nowo powstałego województwa rzeszowskiego i jego organów przedstawicielskich. Pomimo że na terenie tym stopniowo zacierały się skutki terroru hitlerowskiego, sytuacja polityczna nadal była napięta. Zamęt wprowadzała działalność legalnej opozycji, skupionej wokół podporządkowanego Mikołajczykowi Polskiego Stronnictwa Ludowego, oraz bestialskie wyczyny dokonywane przez ukraińskie podziemie. Działalnością tej nacjonalistycznej organizacji (UPA) szczególnie dotknięci zostali mieszkańcy południowo-wschodniej części województwa rzeszowskiego.

Również ciężka była sytuacja na odcinku życia społeczno-gospodarczego. Działania wojenne i okupacja spowodowały zniszczenia ok. 830 zakładów przemysłowych, to jest ok. 66% potencjału gospodarczego województwa.[42] Ten stan był główną przyczyną powolnego rozwoju przemysłu na tym terenie. Radykalny rozwój przemysłu nastąpił dopiero w latach 1947—1949 — w okresie realizacji 3-letniego Planu Odbudowy Kraju. Na skutek tej trudnej sytuacji gospodarczej do czerwca 1946 r. utrzymane były świadczenia rzeczowe oraz system kartkowy przy aprowizacji ludności.

III

Stopniowo jednak na terenie woj. rzeszowskiego sytuacja ulegała wyraźnej poprawie. Zniesione zostały rygory policyjne związane ze stanem wojennym. Równolegle zlikwidowano świadczenia wojenne ludności na rzecz wojska. Zmniejszeniu uległo przeludnienie wsi rzeszowskiej na sku-

[39] *Ibid.*, zespół akt WRN w Rzeszowie, protokół z grudnia 1945 r.

[40] *Ibid.*, zespół akt WRN w Rzeszowie, protokół z 26 i 27 września 1945 r.

[41] Dz. U. 1946, nr 3, poz. 19.

[42] T. Górski: *Rozwój przemysłu w województwie rzeszowskim w 30-leciu PRL*, Rzeszów 1974, s. 22.

tek repatriacji osób narodowości ukraińskiej do ZSRR oraz wyjazdu wielu osób na Ziemie Odzyskane.[43]

Patrząc z perspektywy lat można stwierdzić, iż powołane w owym czasie na terenie województwa rzeszowskiego organy władzy i administracji, pomimo niepomyślnej sytuacji kadrowej oraz bardzo trudnej sytuacji politycznej i społeczno-gospodarczej, potrafiły przezwyciężyć przeszkody. Dlatego ich osiągnięcia w pracy ocenić należy bardzo pozytywnie.

РЕЗЮМЕ

Настоящая статья является дополнением к вопросу региональной истории государства и права. В ней указаны структура и организационно-правовые формы Воеводского народного совета в Жешуве и его деятельность в период первых 2-х лет функционирования.

Работа основана на источниках, свидетельствующих о специфической политической и общественно-экономической ситуации воеводства в этот период. На этом фоне образование и деятельность Воеводского народного совета содержит очень много интересных моментов.

Характерно, что фактическое образование воеводства (август 1944) произошло на год раньше, чем был издан правовой акт о его формальном образовании (июль 1945). Это вызвало ряд трудностей и ситуаций, требующих многочисленных объяснений и согласований организационно-правого характера.

В работе указывается, как в практике применялись действующие в то время нормы права. Специфические условия этого периода приводили к тому, что практика неоднократно опережала очередные правовые урегулирования. Такого рода факты отмечены в источниках, возникших в самом начале Жешувского воеводства. Общие трудности углублялись активной деятельностью реакционного украинского подполья (юго-восточные повяты воеводства); в момент образования воеводства польская администрация действовала только на его части, на другой части продолжались бои с немецкой армией.

В работе также содержится несколько фактов из общественно-хозяйственной жизни воеводства (например, осуществление сельскохозяйственной реформы, восстановление промышленности, репатриация и т.д.).

SUMMARY

The article is a contribution to regional history of State and law. It investigates the structure as well as the legal and organizational forms of this body, and also its activity in the first two-year period of its functioning.

The paper is based on source material which presents the specific political situation and the socio-economic conditions in the district during that period. Viewed against this background, the establishing of the National Council in the district of Rzeszów and its activity possess some interesting aspects.

---

[43] Do końca r. 1945 repatriowano do ZSRR 158 930 osób narodowości ukraińskiej, osiedlono na gospodarstwach poukraińskich 23 430 osób. Zorganizowano wyjazd na Ziemie Odzyskane dla 151 821 osób.

Characteristically, the actual forming of the district, which took place in August 1944, antedated almost by a year the act of its legal recognition (July 1945). This produced a number of difficulties and situations which required explanations and made necessary legal and organizational adjustments.

The paper also shows how the legal regulations valid at the time were applied in practice by the National Council of the district of Rzeszów. Owing to the specific circumstances in that period practice was often in advance of actual regulations. Evidence of facts of this kind can be found in the sources pertaining to the beginnings of the district. General difficulties in the country were aggravated in the particular region by the activity of the pro-nazi Ukrainian underground movement (in the south-eastern stretches of the district). Moreover, when the district was first formed, only a part of it could be covered by the Polish administration, because in the rest of the territory war against nazi Germany was still conducted.

The paper investigates a number of socio-economic problems (e.g. the carrying out of the agrarian reform, reconstruction of industry, repatriation and the re-settling of the repatriated families) in the district of Rzeszów.